

BÖLCSKEI GUSZTÁV–FEKETE KÁROLY
Református Teológiai Akadémia –
Hittudományi Egyetem
1950–2000

1. Új szervezeti keretek a teológiai képzésben

Debrecenben a hittudományi kar az egyetem főépületéből való kiköltözéssel és az egyetem szervezetéről való leválasztással 1950-ben visszatért a Debreceni Református Kollégiumba. A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Tiszántúli Református Egyházkerület 1950. szeptember 4-én megállapodást kötött a Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Karának az egyetem szervezetéről való leválasztása miatt felállításra kerülő Debreceni Református Theológiai Akadémia kérdésének rendezéséről. Az egyezmény a következőket foglalta magába:

„A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház Tiszántúli Egyházkerülete a Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Karának az egyetem szervezetéről való leválasztása folytán a Tiszántúli Egyházkerület által felállítandó Debreceni Református Theológiai Akadémia kérdéseinek rendezése céljából az alábbi megállapodást kötötte:

1. A Magyar Népköztársaság Kormánya Tudomásul veszi, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület a debreceni Tudományegyetem szervezetéről az 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelettel leválasztott református hittudományi kar helyett a lelkész-képzés biztosítása érdekében Theológiai Akadémiát (a továbbiakban: Akadémia) létesít.

2. A Magyar Népköztársaság Kormánya az Akadémia felállításától, legkorábban 1950. szeptember hó 1-től kezdve 1953. december 31-ig az Akadémia fenntartásával kapcsolatos kiadásokra évi államsegélyként a jelen egyezményhez csatolt I. számú kimutatásban feltüntetett összeget biztosítja. Ez az államsegély 1954. január hó 1-től 25%-kal, majd tizenöt éven át öt évenként újabb 25%-kal csökken, úgyhogy az államsegély 1968. december 31-ével teljesen megszűnik. Megkezdett évre az évi államsegélynek arányos része jár.

A közalkalmazotti illetmények időközi változása az államsegély összegére nincs kihatással. A jelen egyezménnyel biztosított államsegély az Akadémia fenntartásával kapcsolatos bármilyen célra a kimutatástól eltérő felosztásban is felhasználható. Abban az esetben, ha az Akadémia az egyház rendelkezése folytán megszűnnék lelkész-, illetve egyházi munkásokat képző intézet lenni, az államsegély is megszűnik.

3. Az Akadémia felállításától, legkorábban 1950. szeptember hó 1-től kezdve tagja a Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíjintézetének a jelen egyezményhez csatolt I. számú kimutatásban felvett oktató és nem oktató jellegű állásszámmal.

4. A debreceni tudományegyetem református hittudományi karának oktató és nem oktató jellegű személyzete 1950. augusztus 31-ével végelbánás alá kerül. Ha az Akadémia a volt hittudományi Kar oktató és nem oktató jellegű személyzetét 1950. szeptember 1-től számított 30 napnál nem hosszabb időn belül alkalmazza, akkor a Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíjintézete terhére megállapítandó nyugellátásra való jogosultság szempontjából megszakítás nem állott be. Egyébként az Akadémia oktató és nem oktató jellegű személyzetére nézve a Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíjintézete vonatkozó hatályos jogszabályok irányadók.

5. A Magyar Népköztársaság Kormánya az Akadémiának, illetve az azt fenntartó Tiszántúli Református Egyházkerületnek a tulajdonába átadja a debreceni tudományegyetem könyvtárából és a volt hittudományi kar szemináriumi könyvtáraiból a theologiai és általános vallástudományi, valamint a theologiai tudományok műveléséhez szükséges könyveket, folyóiratokat, kivéve azokat, amelyek különös könyvészeti értékkel bírnak, (pl. régi magyar könyvtári anyag, unikumok stb.) vagy amelyekre általános tudományos érdekből közkönyvtáraink igényt tartanak. Ugyancsak tulajdonjogilag átadja mindazokat a térképeket, festményeket és szobrokat, amelyek vallásos tárgyúak és művészettörténeti, illetőleg muzeális értékük nincsen. Ugyanez vonatkozik a volt hittudományi kar irattárának arra a részére is, amelyre az egyetem, vagy az Országos Levéltár igényt nem tart.

6. a) A Magyar Népköztársaság Kormánya 1950. szeptember hó 1-től 1968. december hó 31-ig szóló időre a Tiszántúli Református Egyházkerületnek bérbeadja, a Tiszántúli Református Egyházkerület pedig bérbeveszi évi, minden naptári év első napján egy összegben fizetendő 1200,- Ft., azaz egyszázötven forint bérösszegért a volt hittudományi kar dékáni hivatalának a tanácsteremnek, a tantermeknek és a könyvtári szobáknak a Kar birtokában lévő jelenlegi berendezést, továbbá a nélkülözhetetlen irodai felszerelést és oktatási eszközöket. A Tiszántúli Református Egyházkerület kötelezettséget vállal, hogy a bérbevett berendezési és felszerelési tárgyakban esett és a rendes használatot meghaladó károkat a visszaadáskori értékben megtéríti. A bérlet ideje alatt a berendezési és felszerelési tárgyak, valamint az oktatási eszközök karbantartásáról az Akadémia, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerület gondoskodik.

A bérbevett berendezési és felszerelési tárgyak, valamint oktatási eszközök jegyzékét és azoknak az átadáskori használhatósági állapotát feltüntetendő leírását a jelen egyezményhez csatolt II. számú kimutatás tartalmazza.

Az 1950. szeptember hó 1-től december 31-ig terjedő időtartamra járó bérleti díjat (az évi bérleti díj 4/12. részét) a Tiszántúli Református Egyházkerület 1950. szeptember hó 30. napjáig kifizetni köteles.

b) A Tiszántúli Református Egyházkerületnek jogában áll 1950. december 31. napjáig nyilatkozni afelől, hogy a bérlet helyett a fent említett berendezési és felszerelési tárgyakat valamint oktatási eszközöket megváltással tulajdonjogilag kívánja-e megszerezni.

A megváltási ár 50.000 azaz Ötvenezer forint, mely összeget a Tiszántúli Református Egyházkerület 1968. december hó 31. napjáig tartozik évenként – 1951. január hó 1. napjától kezdve és minden további naptári év első napjára szóló esedékességgel – egyenlő részletekben kifizetni. A megváltási összegbe az 1950. szeptember–decemberi időszakra kifizetett bérleti díj beszámítást nyer.

Megváltás esetén a Tiszántúli Református Egyházkerület a szóbanlévő ingóságok felett a tulajdonjogot a megváltási ár teljes összegének kiegyenlítésével szerzi meg.

7. A Magyar Népköztársaság Kormánya a debreceni tudományegyetem volt református hittudományi karának a református kollégium épületébe – még 1949. évben – történt átköltözésével kapcsolatosan megkezdett és a helyiségek rendeltetésszerű használatához nélkülözhetetlenül szükséges helyrehozatali munkákat tovább folytatattja. A Magyar Népköztársaság Kormánya részéről e célra rendelkezésre bocsátandó összeg azonban a már eddig felhasznált kb. 100.000 forintot legfeljebb 50.000 azaz Ötvenezer forinttal haladhatja meg.

A jelen egyezmény végrehajtását közös bizottság végzi, amelyben a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a Tiszántúli Református Egyházkerület két-két képviselője vesz részt. Felmerülő vitás esetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter dönt.

Budapest, 1950. szeptember hó 4. napján.

A Magyar Népköztársaság Kormánya nevében:

Darvas József s. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A Tiszántúli Református Egyházkerület nevében:

Dr. Gavallér Lajos s. k. egyházkerületi főgondnok h. – Péter János s. k. püspök”.¹

A Debreceni Tudományegyetem szervezetéről leválasztott, református lelkész-képzést biztosító Theológiai Akadémiának tehát azt ígérték, hogy a teológia 1968. december 31-ig egyre csökkenő mértékben, de államsegélyt kap és intézkednek a tanárok nyugdíjintézeti biztonságáról. A kormány az Akadémiának, illetve az azt fenntartó Tiszántúli Református Egyházkerületnek visszaadta a Debreceni Tudományegyetem könyvtárából és a volt hittudományi kar szemináriumi könyvtárából a teológiai és általános vallástudományi, valamint a teológiai tudományok műveléséhez szükséges könyveket, folyóiratokat, kivéve azokat, amelyek különös könyvészeti értékek voltak (például RMK-anyag, unikumok stb.), vagy amelyekre tudományos érdekből a közkönyvtárak igényt tartottak. Ugyancsak átadták azokat a térképeket, festményeket és szobrokat, amelyek vallásos tárgyúak és művészettörténeti, illetőleg muzeális értékük nincsen. A hittudományi kar irattárának az a része is visszakerült, amelyre az egyetem vagy az Országos Levéltár nem tartott igényt.

A kormány 1968. december 31-ig bérbe adta a Tiszántúli Református Egyházkerületnek a volt hittudományi kar dékáni hivatalának, a tanácsteremnek, a tantermeknek és a könyvtári szobáknak a bútorait, a nélkülözhetetlen irodai felszereléseket és oktatási eszközöket.² Az egyházkerület később a megváltási árat rendezte.

¹ Kocsis Elemér: A Debreceni Református Teológiai Akadémia megalakulása és működése a Kollégiumban, Barcza József 1988, 332–334.

² Az Egyezmény 6/b. pontjának végrehajtásáról 1950. szeptember 7-én részletes jegyzőkönyvet vettek fel: TtREL II.2.c.57.

A Debreceni Tudományegyetem volt református hittudományi karának a Református Kollégium épületébe – még 1949. évben – történt átköltözéséhez, az ottani helyiségek rendeltetésszerűvé alakításához szükséges segítséget átválalta a kormányzat.

A Debreceni Református Teológiai Akadémia első, 1950/51. évi dékánja dr. Tóth Endre professzor, prodékánja dr. Pákozdy László Márton professzor lett.³

Az akadémia költségvetése a tiszántúli egyházkerület és a népköztársaság kormánya között kötött Egyezményben megszabott kereteket foglalta magában. A személyi járandóságok összege, amit az Állami Egyházügyi Hivatal utalt, havi: 16.575 Ft, a dologi államsegély összege pedig havonként: 6248 Ft volt. – Az internátusban és a tápintézetben a hallgatók négy díjfokozatban nyertek beosztást. Jelentős segélyt nyertek az Egyetemes Konventtől és az egyházkerulettől (18.000 Ft). Az ökumenikus tanácstól (9000 Ft), az egyházkerület gyülekezeteitől szupplikációból (ez a teológusokra minden félévben egy-egy teljes havi díjat jelentett és azon kívül egyéni segélyezésre még 7500 Ft). A legációk összege: 300–2100 Ft volt egy-egy ünnepi alkalommal. Együttesen mintegy 45.000 Ft segítséget jelentett a gyülekezetek segítő szolgálata ezen a címen a teológusoknak.⁴

Az 1950/51. tanév második félévének kari jegyzőkönyvéből kiderül, hogy tanulmányi tekintetben a két világháború között is nagy általánosságban követett egyetemes konventi tanulmányi szabályzatot alkalmazták az akadémiai oktatás megindításakor, amelybe beillesztették a korábban a Lelkészképző Intézetben felvett tárgyakat is.

Az első átmeneti év után a Lelkészképző Intézet szemináriumából is kollégiumi szoba lett. A teológiai munkára öt előadóteremben, tíz szeminárium helyiségben, egy könyvtári feldolgozóban, hét tanári szobában, dékáni szobában, titkári hivatalban, ülésteremben, sokszorosítóhelyiségben, egy várakozószobában, valamint két kutatóvendég-szobában került sor.

A magyar állam és a református egyház között 1948-ban megkötött egyezményben még az szerepelt, hogy megmaradhat a pápai, a sárospataki, a budapesti és a debreceni teológiai képzés, de az egyházra gyakorolt politikai nyomás hatására csak Budapesten és Debrecenben maradt meg a teológia. Az egyház vezetői számára 1951. július 17-én az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnöke, Kossa István a csökkentést feladatként jelölte meg. Ez ügyben július 25-én újabb megbeszélés volt, majd a konvent elnöksége még aznap levélben tájékoztatta erről a dunántúli és a tiszáninneni egyházkerület püspökét, egyúttal felhívta őket, hogy akadémiajukra a következő tanévre már ne hirdessenek felvételt. A zsinat november 29-i ülésén elfogadta a református egyház teológiai akadémiairól szóló 1951. évi egyházi törvényt. Eszerint a teológiai akadémiaik számát és helyét a zsinat

³ Tóth Endre egymás után nyolc tanévben viselte a dékáni tiszteletet 1950/51-től 1957/58-ig.

⁴ Dékáni jelentés az 1950/51. tanévről

állapítja meg. A zsinat két országos teológiai akadémiát létesített, működési helyüket Budapesten és Debrecenben jelölve ki.⁵

A zsinati törvény ezzel a döntő szervezeti változtatással elvette a fenntartói jogot az egyházkerülettől és a fenntartást a zsinat hatáskörébe utalta, valamint felállította az Országos Zsinati Lelkészképesítő Bizottságot, amely 1952 őszétől kezdte meg működését.

Az 1951/52. tanév kezdetén az elsőéveseket nem számítva 59 sárospataki és egy pápai teológiai hallgatót irányítottak át a tanári karok Debrecenbe.⁶ A debreceni tanári kar kinyilvánította, hogy „az előállott helyzetben a sárospataki atyafiakat nagy szeretettel fogadja s gondjukat felvállalja”. Az évkezdő csendesnapokra Enyedy Andor tiszáninneni püspök féltéssel teli üdvözlő levelet írt az átirányított hallgatóknak és a sárospataki főiskola „szünetelő állapotára” utalt. Az őszi Pataki Kollégium bezárása felzaklatta a tiszáninneni egyházkerület közgyűlésének tagjait és a professzori kart is. A tiszáninneni egyházkerület közgyűlése szembehelezkedett a zsinati rendelkezésekkel, és 1951. október 15-én kinyilvánította: „továbbra is ragaszkodik a sárospataki Teológiai Akadémiájának fenntartásához, nem járulhat hozzá annak megszüntetéséhez [...]”⁷ A határozat hírére a Sárospatakról Budapestre és Debrecenbe irányított hallgatók alma materükhöz való ragaszkodásukat azzal mutatták meg, hogy titokban megszervezték visszatérésüket Sárospatakra. A tiszáninneni gyülekezeti adománygyűjtő körútra (szupplikációra) kapott útiköltségen – néhány kivétellel – 1951. október 22-én reggel dékáni engedély nélkül valamennyi volt sárospataki hallgató elutazott Sárospatakra, és küldöttséget küldtek a zsinat budapesti ülésén tartózkodó Enyedy Andor püspökhöz, hogy rendelje el a tanév megkezdését. „Mire a küldöttek Pestre értek, az Elnökség már túl volt a konventi ülésen, s tudtukra adta, hogy mind az állami- és pártvezetés, mind az egyházi vezetés megtiltja az évnnyitást, ellenkező esetben állam- és egyházellenes tettek minősítik.”⁸ „A pataki diákok exodusa” Debrecenbe visszatéréssel végződött, ahol a fegyelmi eljárás után négy hallgatót eltávolítottak, hetet félévvesztésre ítélték, és egy Pesten tanuló pataki teológust kizártak.⁹

A debreceni teológiai hallgatók létszáma a patakiak visszatéréseivel 70%-kal növekedett, ezért az akadémiai internátusban átmenetileg elhelyezési nehézségek támadtak.

Az 1951. október 24-én megnyílt VI. Budapesti Zsinat egyik fontos feladatának tekintette a lelkészképzés szervezeti, oktatási-nevelési és vizsgarendjének egységes rendezését. A második ülészak november 29-én megalkotta az 1951. évi

5 Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás 1945–2000. Múltunk 49 (2004)/3, 25.

6 DRTA Jkv. 1951/52. – 1951. szeptember 29. 37. szám.

7 A Sárospataki Református Kollégium Levéltára: A Tiszáninneni Református Egyházkerület 1951. október 15-i Közgyűlésének Jegyzőkönyve.

8 Barcza József–Dienes Dénes (szerk.): A Magyarországi Református Egyház Története 1918–1990. Tanulmányok, Sárospatak, 1990, 225.

9 Az események részletes feldolgozását lásd Kovács József: A sárospataki teológusok exodus 1951-ben. Debrecen, 2004 (Harsányi András Alapítvány kiadványai, 9).

I. Egyházi Törvénycíkket a Magyarországi Református Egyház Teológiai Akadémiáiról, amely 1952. január 1-jei hatállyal lépett életbe.¹⁰

Az új szabályzat hosszú tárgyalások után, az 1953. október 14-én tartott zsinat 248. sz. határozatával lépett életbe. Az 1940. évi tantervhez viszonyítva több mint 30%-kal nőtt a kötelező órák száma. A bibliai tudományok tárgykörének órakerete 50%-kal bővült. Új tantárgyakat vezettek be: alkotmánytan, a magyar református egyház mai élete, az ökumené története és problémái. Csökkent a filozófiai enciklopédia óraszám, kimaradt a tantervből a belmisszió, a közgazdaságtan és a szociológia tantárgy. A tantárgyfelosztás az alábbiak szerint alakult:

I. évfolyam:

Héber nyelv, újszövetségi görög nyelv, bibliaismeret, teológiai enciklopédia, hitvallásos irataink, az ökumené története és teológiai problémái, az egyház mai élete, filozófiai enciklopédia, alkotmánytan, egyházi ének és zene, latin nyelv, modern nyelv.

II–III. évfolyam:

Héber nyelvgyakorlat, ószövetségi írásmagyarázat, ószövetségi és újszövetségi bevezetéstán, újszövetségi görög nyelvgyakorlat, újszövetségi írásmagyarázat, általános vallástörténet és bibliai segédtudományok, dogmatikai prolegomena, egyháztörténet, reformátorok iratai, az ökumené története és teológiai problémái, alkotmánytan, egyházunk mai élete, gyakorlati teológia, homiletikai gyakorlatok, egyházi ének és zene, modern nyelv, szeminárium.

IV–V. évfolyam:

Ószövetségi írásmagyarázat, ószövetségi és újszövetségi bibliai teológia, újszövetségi írásmagyarázat, dogmatika – keresztyén etika, egyháztörténet, az egyházi atyák iratai, az ökumené története és teológiai problémái, egyházjog, alkotmánytan, egyházunk mai élete, gyakorlati teológia, homiletikai gyakorlatok, egyházi ének és zene, modern nyelv, szeminárium.

A debreceni tanári kar nagy vesztesége volt Makkai Sándor professzor 1951 nyarán bekövetkezett váratlan halála. A tanári kar tagjainak száma így hét főre csökkent. Makkai óráit Czeglédy Sándor és Illyés Endre osztották el egymás között. A professzorokon túl kilenc óraadó oldotta meg a melléktárgyak oktatását (ének, zene, latin, görög, német, angol, francia, holland, orosz nyelvek, társadalmi ismeretek, testnevelés).

Az Egyetemes Konvent a Makkai után üresen maradt pasztorális teológiai tanszéket az 1953/54. tanévtől kezdődően átszervezte, és az ökumené története és teológiai problémái tárgykörrel új tanszéket létesített. A tanári kar javaslatára

¹⁰ Az 1952. október 29–31. napjain Debrecenben tartott zsinati ülészak a magyar református lelkésznevelés szervezetét döntően érintő 104/1951. nov. 29. sz. határozata következtében jelentkezett legsürgősebb feladatának eleget tett s megalkotta A Magyarországi Református Egyház Teológiai Akadémiáinak és Gimnáziumának szervezeti és működési szabályzatát.

az Egyetemes Konvent Békefi Benő nyíregyházi lelkészt, nyírségi esperest, a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtitkárát nevezte ki. Ugyanerre a tanszékre javasolta a tanári kar dr. Bartha Tibor lelkész helyettes teológiai tanárként való alkalmazását az egyház mai élete című tantárgyra.

Az 1953/54. tanév végén nyugdíjba vonult 41 évi teológiai tanári szolgálat után dr. Erdős Károly, az újszövetségi tudományok professzora, aki mint nyugdíjas tanár adta elő a patrisztikát és a reformátori iratok ismertetését. Az újszövetségi tudományok új professzora dr. Varga Zsigmond József lett.

Szintén a tanév lezárulásával vált ki a tanári karból d. dr. Illyés Endre, akit az Egyetemes Konvent a tiszavidéki egyházkerület levéltárához osztott be, hogy folytassa egyházművészeti, néprajzi és gyülekezettörténeti anyaggyűjtését.

Elkezdődött a tanársegédi állások szervezése is. Az 1953/54. tanév második felében adjunktus lett a vallástörténeti tanszéken Kocsis Elemér,¹¹ az ökumenikus tanszéken pedig Kecskés József.

Az Egyetemes Konvent az 1953/54. tanévtől három évre dékánná választotta dr. Tóth Endrét, a prodékán pedig dr. Pákozdy László Márton lett.

A debreceni teológiai tanári kar az egyetemről történt leválasztás óta folyamatosan kérte, hogy kaphassa vissza a doktori fokozat adásának jogát. Bár ez nem történt meg, azért élt azzal a lehetőséggel, hogy a tudományos fokozatok adományozására jogosított zsinati bizottság felhatalmazása alapján honoris causa doktori oklevelet állítson ki és nyújtsa át a teológiai tudományok művelése terén szerzett érdemek és az egyházi életben végzett kiváló szolgálatok elismerésül külföldi egyházi személyiségeknek. Az 1953/54. tanévben így került sor Nyikoláj kolonjai és krutyicai orosz orthodox metropolita tiszteletbeli doktorrá avatására. A tanév másik nevezetes eseménye volt Martin Niemöller hessen-nassauai elnök lelkésznek és M. Pradervandnak, a Presbiteri Világszövetség főtitkárának a látogatása.

A szemináriumok helyzetének rendezése is megteremtette annak lehetőségét, hogy az 1954/55. tanévtől elinduljon és hagyománnyá váljon a „cserediákság” és „csereprofesszorság” gyakorlata a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémiával és a budapesti Református Teológiai Akadémiával. A budapesti és a debreceni református professzorok évente közös konferencián tárgyalták meg az oktatás aktuális kérdéseit.

Az előadások tartásába több segítséget is bevontak: Virágh Sándor hajdúnánási lelkész a bibliai tudományok egy részének előadását végezte. Kecskés József helyére Pákozdy Miklós lelkészt választották meg az ökumenikus tanszékre.¹² Semsey Klára az újszövetségi tanszékre kapott asszisztensi kinevezést. A magyar református egyházi élet ismeretének oktatását Szabó László Ambrus püspöki titkár asszisztensként végezte. Kaszás Sándor tudományos segédmunkaerő lett.

11 DRTA Jkv. 1955. szeptember 3. I. rendes ülés 25. szám.

12 DRTA Jkv. 1955. szeptember 3. I. rendes ülés 24. szám.

A hallgatókkal való intenzívebb foglalkozás új módjaként vezették be az 1955/56. tanévben az évfolyamfelelős tanári tisztelet,¹³ hogy minden évfolyamnak legyen „gazdája” tanulmányi és magatartási szempontból.

Az 1940-es években a diákság közösségi és kegyességi életének segítésére alakult „teológus gyülekezeti” keret 1954-ben megszűnt. Az internátusi életrendet nem a Kollégium régi iskolatörvényeinek mintájára alakították, hanem a teológus ifjúság maga szabta meg az internátusi élet és közösség belső rendjét. Az internátusban a mindennapi kérdések megbeszélésére bevezették a hetente tartott „otthon-órát”, majd megalakították az Ifjúsági Tanácsot. Az ifjúsággal szinte együtt élt az internátus köztiszteletnek örvendő vezetője, Varga Zsigmond József professzor, akinek a munkáját Jánossy Imre segítette mint felügyelő tanár.

A szemináriumi könyvtárak felügyelő tanára Pákozdy László Márton volt, akinek az irányításával és felügyeletével elindult a könyvek katalogizálása. Minden szemináriumban diákok látták el az ügyeletet és tartották fenn a rendet. Az úgynevezett „kulcsos” diákok évente jutalmat kaptak.

Az állami felsőoktatás finanszírozási köréből kikerült teológiai képzésről 1955-ben döntötte el a Magyarországi Református Egyház, hogy egyházi közköltésen valósítja meg a teológusképzést. A teológus ifjak válláról 1955 szeptemberétől részlegesen, 1956 januárjától pedig teljes egészében lekerült az életfenntartás gondja. A diáktámogatás a bentlakás és ellátás anyagi terhétől mentesítették az ifjúságot, ami akkori összegben tíz hónap alatt egy fő esetében 170.000 Ft-ot jelentett. Ennek ellentételezéseként a teológiák a legációk alatt összegyűlt adományokat befizették az országos ügyeket támogató Közalaphoz.¹⁴ A közalapi támogatásból a hallgatók díjmentesen részesültek taneszközökből és jegyzetekből. A debreceni jegyzetkiadás a budapesti Református Teológiai Akadémiát és a Baptista Teológiát is ellátta héber–görög nyelvtannal, harmóniumiskolával és egyéb stúdiumokkal.¹⁵

A három dékáni év letelte után Tóth Endre felmentését kérte a dékánságból, de a Konvent nem fogadta el lemondását, hanem az 1956/57. tanévre is megerősítette dékáni tiszteben és prodékánnak Czeglédy Sándort választotta mellé a tanári kar.

A professzorok közegyházi igénybevétele folyamatosan növekedett. Elindult a bibliafordítás munkája, az ökumenikus konferenciákon való aktív részvétel, a lelkészi tanfolyamok és konferenciák tartása és a teológia gyülekezeti kapcsolatainak felerősödése. A nagyobb mozgásternek azonban az volt az ára, hogy a teológiai tanároktól is elvárta az önmagát abszolutizáló egyházvezetés, hogy alkalmazkodjanak az egyházkormányzathoz. Elmaradtak a közös, átfogó jellegű megbeszélések, egyeztetések és kritikus megnyilatkozások. Ezt az állapotot Török István és Czeglédy Sándor professzorok törték meg, akik szót emeltek Péter János

13 DRTA Jkv. 1955. szeptember 26–27. II. rendes ülés 86. szám.

14 DRTA Jkv. 1955. október 21. III. rendes ülés 93. szám.

15 RE 8 (1956)/13, 329.

püspöknél is azért a két fiatal lelkészért, kedves tanítványaikért, Fekete Péterért és Kovács Tiborért, akik 1954 márciusában nem olvasták fel az általuk végzett istentiszteleten az MKP-nak a „mezőgazdasági termelés fejlesztéséről” szóló határozatát, hanem egyszerűen csak prédikáltak.¹⁶

Felgyűltek a véleménykülönbségek, amelyeket tisztázni kellett volna. Helyzetelemző vita híján az 1950-es években fellépett a szimplifikálás és a bagatellizálás veszélye, s megszorodtak a teológiai csúsztatások. 1956. október végén és november elején a teológiai hallgatók nagy része hazaszívargott szüleihez, két hétig az előadások is szüneteltek, ezért a diákok között nem lett következménye a forradalmi napoknak.

Az a kritikai hang, amely azonban Török István professzorra mindig is jellemző volt, megszólalt a Felszámolás és újrakezdés¹⁷ című előadásában, amelyet 1956. december 12-én tartott a debreceni egyházmegye lelkészértekezletén. Többek között világosan kimondta: „Ez az egyházkormányzat voltaképpen évekkel ezelőtt megbukott, már akkor, amikor ún. brosúrapredikációk erőltetésével az igehirdetés szabadságát veszélyeztette, a teológiai kritikát elnémítani s a lelkiismereti szabadságot elnyomni próbálta. Sajnos sok esetben nem is eredménytelenül.”¹⁸ Török István előadása, amely után kivizsgálás és minden közegyházi tevékenységtől való szigorú tartózkodás következett, jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy évek múlva bár, de mégis elmozdították katedrájáról a mértékadó tudós teológust.

Az 1956-os eseményekkel kapcsolatos az is, hogy 1956. december 4-én Békefi Benő tanár és dr. Bartha Tibor akadémiai helyettes tanár is hosszabb szabadságot kért és kapott, majd 1957. január 1-i hatállyal mindketten lemondtak tanári tisztükről.¹⁹ Néhány hónappal rá dr. Bartha Tibor a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke lett (1957–1986).

Az 1950-es évek második felében több teológiai hallgató testvéri közösséget vállalt azokkal a lelkészekkel, akik tiltakoztak az igehirdetésnek a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt.

A két református teológiai akadémia tanárai 1958. május 17–19-i konferenciájukon módosított tanulmányi rendet dolgoztak ki. „E konferencián megjelent az Egyházügyi Hivatal elnöke is, aki – a konvent 1958. május 14-i határozatát idézve – »felszólalásában észrevételeit és tanácsait világosan és ösztönzőleg kifejezésre juttatta.« A konvent által elfogadott tantervi módosítások az 1953. évi tanterv maximalizmusának mérséklése érdekében csökkentették a heti óraszámokat: az I. évben 28, a II–V. évben 27-27 órára.”²⁰

16 Vö. Kovács Tibor: Orando et laborando. Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján, Debrecen, 2006 (Református Tiszántúl Kiadványai, 1).

17 TiREK Kézirattár Analekta 2887.

18 TiREK Kézirattár Analekta 2887. 1. oldal.

19 DRTA Jkv. 1956/57. 1956. december 4. IV. rendes ülés 3. szám, 1956/57. január 30. VI. rendes ülés 2. és 21. szám.

20 Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás 1945–2000. Múltunk 49 (2004)/3, 33.

A korszak nyomasztó egyházi légkörének több fiatal lelkész és teológus is áldozata lett. Amikor 1958-ban Berényi József Debrecen-Mester utcai lelkészt hamis politikai vádak alapján fegyelmi úton eltávolították az egyházközség éléről, és Bojtra internálták, akkor a mellette kiálló Fekete Szűcs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészeket megfosztották a lelkipásztori szolgálat lehetőségétől. Ugyanígy jártak el Írlanda Sándorral is 1959 februárjában. A rendszerváltás után a református egyház és a debreceni Hittudományi Egyetem is rehabilitálta a hátrátételt szenvedett egykori segédlelkészeket.

Az 1958/59. tanév kezdetén vendégelőadásokat tartott Debrecenben Hans Joachim Iwand bonni professor.²¹ Az év során több személyi változás történt, mivel a budapesti Teológiai Akadémia Békefi Benőt megválasztotta a rendszeres teológiai tanszékre. 1959. július 14-én meghalt Kállay Kálmán professor,²² aki korábban mint lelkészképző intézeti igazgató és mint teológiai tanár is sürgette a teológus ifjúság gyülekezetekkel való kapcsolatát. Ügyszeretettel és aktivitással vett részt a magyar protestáns bibliafordítás munkájában, ő volt a Magyar Biblia-tanács Ószövetségi Szakbizottságának elnöke. Néhány nappal Kállay professor temetése után indult hosszabb szentföldi tanulmányútra tanítványa, Pákozdy László Márton, aki elmélyült Qumran-kutatóként is ismertté vált.²³

Az 1959/60. tanévben a megüresedett tanszékek betöltését tűzték ki célul. 1959. szeptember 1-jei hatállyal megszervezték a társadalomtudományi tanszéket, amelyre dr. Jánossy Imre debreceni lelkipásztort, egyházkerületi missziói előadót nevezték ki.²⁴ Az ószövetségi tanszékre dr. Módis Lászlót, a losonci teológiai szeminárium volt előadóját, a Debreceni Tudományegyetem Könyvtárának igazgatóhelyettesét választották meg professzornak²⁵, aki 1960 őszétől a Református Kollégium egészének is a főigazgatója lett.

Az 1960. február 19-én tartott kari ülésen (47. szám) foglalkoztak Az ökumené története és teológiai problémái elnevezésű tanszék betöltésével. A korszak humánpolitikáját, ügymenetének hátterét, szolgálati útjának stációit jellemző módon örökítette meg az elnöklő dékán szavait rögzítő jegyzőkönyv, amelyek az 1960-as évek eljárásrendjét idézik elénk: „Az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 18/1959. sz. kormányrendelet 3. §-a alapján a Minisztertanács Állami Egyházügyi Hivatala elkötelezte a Külön Igazgatótanács elnökségét »Az ökumené története és teológiai problémái tanszék« betöltésére. Ugyanakkor felhívja az Akadémia tanári karát, hogy hozzon tanári kari határozatot a tanszék betöltésére nézve s azt terjessze a Külön Igazgatótanács elnöksége elé. Külön Igazgatótanácsunknak ez az intézkedése az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével való előzetes megbeszélésen alapszik és értesülesem szerint éppen az Állami Egyházügyi Hivatal tett kezdeményező lépést a tekintetben, hogy Akadé-

21 DRTA Jkv. 1958. október 24. II. rendes ülés 45. szám.

22 DRTA Jkv. 1959. július 16. XI. rendkívüli ülés 2. és 6. szám.

23 DRTA Jkv. 1959. szeptember 4. I. rendes ülés 1. és 17. szám.

24 DRTA Jkv. 1959. szeptember 11. II. rendkívüli ülés 3. szám.

25 DRTA Jkv. 1959. szeptember 11. II. rendkívüli ülés 4. szám.

miánk egyetlen üresen levő tanszéke betöltsék és ilyenformán tanszékeink száma az időközben szervezett társadalomtudományi tanszékkel együtt nyolcra emelkedjék.”²⁶ A meghívással betöltött teológiai tanári tisztre Szabó László Ambrus püspöki titkárt választották meg 1960. március 1-jei hatállyal.

A tanszékek tehát: ószövetségi (dr. Módis László), újszövetségi (dr. Varga Zsigmond J.), vallástörténeti (dr. Pákozdy László Márton), rendszeres teológiai (dr. Török István), egyháztörténeti (dr. Tóth Endre), gyakorlati teológiai (dr. Czeglédy Sándor), társadalomtudományi (dr. Jánossy Imre) és az ökumenika tanszék (Szabó László Ambrus).

Kétévi távollét után doktori címmel tért haza tanulmányútjáról Erlangenből Kocsis Elemér adjunktus. Doktori értekezését 1959-ben *Der jüdische Messianismus und das politische Problem in der Geschichte Jesu* címmel készítette el.

A megfiatalodott tanári kar aktivizálta az ifjúságot is. Az 1960-as évek elején több teológus részt vett a városi sportegyesületek munkájában (labdajátékok, szertorna) és bekapcsolódtak a korszak társadalmi munkái közül a debreceni vídámpark építésébe, nyáron pedig húsz fő volt tagja Bakonszegen az ifjúsági építőtábornak. Az 1960/61-es tanév az eltelt tíz év legeredményesebb Kántus-éve volt.

Nagy megtiszteltetés érte a magyar protestáns teológiai tudományosságot azzal, hogy a berlini Humboldt Egyetem fennállásának 150 éves jubileuma alkalmából 1961 tavaszán dr. Pákozdy László Márton professzor díszdoktori címet kapott. Ez is közrejátszott abban, hogy 1961 őszén németországi előadókörúton járt Görliczben, Berlinben, Lipcsében és Drezdában, 1962. október–novemberben pedig hollandiai és nyugat-németországi városokban voltak előadásai.

A debreceni professzorok ezekben az években általában is sok külföldi, tudományos, egyházdiplomáciai és ökumenikus feladatot kaptak. Varga Zsigmond József dékán például 1961. november 17. és december 6. között az Egyházak Világtanácsának delegátusa volt Új-Delhiben, ahonnan hazajövet Rómában a valdens gyülekezetbe látogatott. Ugyanő 1962 májusában Karlovy Varyban a Keresztyén Békekonferencia Tanácsadó Bizottságának I. ülésén járt.

Viszontlátogatókban sem volt hiány: Debrecenbe látogatott Ting kínai püspök és Csao professzor, Ruth Crawford Mitchell, Alan Whitelaw lelkész (Új-Zéland), J. H. Baxter, a skóciai St. Andrews Egyetem teológiai professzora és Werner Schmauch professzor vezetésével egy tizenegy fős NDK-s teológuscsoport. A hazai diákcsera-akcióban Cseri Kálmán budapesti kontraskriba vezetésével tizenhárman utaztak Debrecenbe, ezt viszonzták a debreceniek a fővárosban. Semsey Klára tanársegéd vezetésével tizenhárom debreceni hallgató látogatott Budapestre.

Az 1962/63. tanévben, 101. szemesztere után végleg befejezte az oktatómunkát dr. Erdős Károly ny. professzor, aki a debreceniség és az egyetemi múlt megtestesítője volt a Teológiai Akadémián. Erdős Károly ny. professzor 84 éves korában halt meg, 1971. június 6-án.²⁷

26 DRTA Jkv. 1960. február 19. VI. rendes ülés 47. szám.

27 DRTA Jkv. 1971. június 14. XI. rendes ülés 241. szám.

Az 1963-as év a Heidelbergi Káté megjelenésének 400. évfordulója volt, amely jubileum megünnepléséből a tanári kar tagjai tanulmányok írásával, előadásokkal és a központi megemlékezés lebonyolításával jelentős mértékben kivették a részüket.

A teológiai szabályzatok 1958-as módosítása óta eltelt években olyan sok belső és külső változás történt, hogy időszerű lett a tanulmányi, nevelési, fegyelmi és vizsgaszabályzat újabb korszerűsítése. Az 1964. április 1-jén megnyílt zsinat elvégezte a teológiai akadémiák szabályzatának korszerűsítését. Több mint tízevi várakozás és folyamatos kérés után a debreceni teológia újra visszakapta a ius promovendit. A zsinat jóváhagyta a doktori szabályzatot. A doktori fokozatszerzés lehetősége egyrészt azt jelentette, hogy ezzel a debreceni hittudományi karnak az egyetemről való leválasztás óta állandóan napirenden tartott kérése teljesült; másrészt nagy fejlődést jelentett a teológiai képzésben. Az első doktori diplomákat 1966-ban adták ki (Jánossy Imre, Szabó László Ambrus, Tóth Károly). 1966 és 2000 között összesen 57 jelölt szerzett doktorátust, és ezek mellett két doktori diplomát honosított az intézmény.

A teológiai hallgatók ének-zene óráit Horváth Károly, a Dóczy Intézet korábbi énektanára tartotta, aki az 1963/64. tanévvel adta át helyét Sepsy Károlynak, a debreceni Nagytemplom orgonista-lelkészének, aki harminc éven át végezte ezt a feladatot.

A református egyház vezetése az 1960-as évek közepétől még erőteljesebben igyekezett érvényesíteni a teológiai akadémiák oktatásában a „szolgáló egyház teológiáját”, ezért a Zsinati Tanács 1964. december 17-i határozata értelmében a hallgatóknak nyaranként kötelező diakóniai és gyülekezeti gyakorlaton kellett részt venni.

A hallgatók homiletikai gyakorlatának helyszíne 1965 februárjától a két Nagytemplomi egyházközség lett, előtte 13 éven át a Kistemplomba jártak a teológusok.

Az ószövetségi tanszékre nyert kirendelést 1965. június 1-jétől Kustár Péter segédlelkész dr. Módis László tanszékvezető professzor, főigazgató mellé.

A bécsi egyetem fennállásának 600. évfordulóján, 1965. május 11-én kapta meg Pákozdy László Márton – a berlini után második díszdoktori címét – az evangélikus teológiai fakultástól. A következő évben egészségi okokból a Budapesti Teológiai Akadémiára kérte áthelyezését az enciklopédikus tudású, széles látókörű Pákozdy László Márton. A Debrecennek érzékeny veszteséget jelentő áthelyezés eredményezte azt is, hogy az 1966-ig csak Debrecenben létező „bibliai teológiai és vallástörténeti” tanszék Budapesten is felállításra került. Debrecenben az órákat a Pákozdy mellett működő, helyettes professzorral kinevezett dr. Kocsis Elemér tartotta.

Az 1567. évi debreceni zsinatra és a II. Helvét Hitvallás elfogadására emlékező ünnepség miatt kiemelkedő számú külföldi vendég és látogató fordult meg a Teológián. Már az 1967 őszén rendezett évnyitóra megérkezett és előadást tar-

tott Ethelbert Stauffer erlangeni professzor. A jubileumi ünnepségen nyolc dízdoktort avattak.²⁸

Az 1957-től közegyházi szilencium alatt tartott dr. Török István professzor 1967. szeptember 1-től szabadságra ment, majd 1968. január 1-jétől nyugdíjba vonult. Az Igazgatótanács elnöksége tudományos munka végzésével bízta meg, írja meg a Református Dogmatikát.

Amikor Török István majdnem 40 évi nevelői munka után távozott, a tanári kar tagjainak búcsúzóul írt levelében ő maga vonta meg szolgálatának mérlegét: „Vallom, a teológiának mindenkor kritikai hivatása van az egyházban. Ha a teológia ezt a hivatást feledve, az egyházkormányzatot akarja kiszolgáltatni, menthetetlenül brosurajelleget ölt, az egyháznak pedig adósa marad a mindenkor szükséges teológiai korrektívumokkal. Álmodat beszél és felelősségtudatot ernyesztő ábrándokba ringat. – A teológiai kritika azonban, csak akkor lesz ébresztő erejű, ha a valóság talaján mozog, vagyis igazodik ama korlátokhoz, melyeket a szálka és gerenda, a tiszta búza és a konkoly jézusi intelmei vontak köréje. Viszont e korlátok között egyedül Istent féli. Ez a dolgok élénk szabott rendje: a teológia amennyiben Istent szolgálja, annyiban szolgálja az egyházat s azzal együtt az ember javát és a környező világ békességét. A dolgok rendjét nem lehet megfordítani. – Pályám folyamán mindinkább ilyen teológiai töltést kapott a *qui bene distinguit, bene docet* pedagógiai elve. Hogy aztán a felismert hivatást adottságaim és lehetőségeim közt mennyire tölthettem be, arra csak az Isten megbocsátó és megigazító kegyelmére hagyatkozva gondolhatok.”²⁹

Török István nyugdíjazása háttérben a kortárs és professzortárs, Czeglédy Sándor „kényszerű helykiszítést lát [...] a fiatalabb, irányhű nemzedék számára”.³⁰ A személycseréket és a tanári kar erővonalainak átrendeződését a teológiai akadémiai jegyzőkönyvek őrzik. „Az önmagát abszolutizáló egyházi vezetés Török Istvánt felemelt szava, kritikai teológiája miatt helyezte nyugdíjba.”³¹

Török István tanszéki utóda dr. Kocsis Elemér helyettes tanár lett, aki korábban Pákozdy után a bibliai teológiai tanszék teendőit látta el. Kustár Péter tanár-

28 Dr. Egbert Emmen, dr. Wilhelm Niesel, James I. McCord, dr. Heinrich Hellstern, dr. C. G. Baëta (Ghana), dr. J. Kotto, dr. A. Schönherr, dr. Nagy Gyula (Kolozsvár).

29 TtREL I.8.d. 51. – Török István

30 Sándor Balázs: Dr. Török István rendszeres teológus munkássága, különös tekintettel debreceni professzorsága idejére, In: Battyányi Géza–Sándor Balázs (szerk.): *Laus Deo – Hálakötet egy professzorért, Török István emlékkönyv*, Debrecen, 1995 (Teológiai önképzőköri társulat füzetei, 10), 17.

31 Barcza József: Török István (1904–), RE 42 (1990)/4, 74. Barcza József Török István rehabilitációjának indoklásában írja: „Török István nyugalmazott teológiai professzor többször kifejezésre juttatta, hogy saját személyére vonatkozó rehabilitációs igénye nincs. Az egyháztörténetírás azonban kettős tény állapíthat meg: 1. Nyugdíjaztatása ellentétben állott a Magyarországi Református Egyház még érvényben lévő, ill. már elkészült új, és csak jóváhagyásra, életbeléptetésre váró törvényeivel. 2. Nyugdíjaztatása nem az államhatalom kívánalmára, hanem a legfelső egyházi vezetés végzésére történt, mégpedig az ő kritikai teológiája miatt.” RE 42 (1990)/4, 74.

segéd baseli ösztöndíjat nyert, ezért helyére ifj. dr. Bartha Tibor kapott tanársegédi kinevezést, aki sikerrel tette le I. lelkészképesítő vizsgáját. A IV–V. évet Erlangenben végezte és teológiai doktorátussal tért haza. Az 1968/69. tanév második félévétől rábízta a kar a bibliai teológiai tárgykör óráit.³²

Dr. Módis László 1969. december 31-i hatállyal lemondott az ószövetségi tanszékről, hogy teljes munkaidejével és erejével a Kollégiumban folyó rekonstrukciós munkák és a tudományos gyűjtemények ügyeit intézze. Helyére a Zsinati Tanács Kürti Lászlót, a Zsinati Iroda Tanulmányi Osztály osztályvezetőjét választotta 1970. január 1-jétől rendes tanárnak. Ugyancsak 1969. december 31-i hatállyal ért véget dr. Kustár Péter oktatói munkája, aki kislétai lelképásztor lett. Dr. Varga Zsigmond lemondott az internátus igazgatói tisztéről, helyette Szász Barnabás lett az új igazgató. Alig három év alatt tehát a tanszékek felénél megtörtént a vezetőváltás.

Az 1960-as évektől általános képzési törekvés volt, hogy növelni akarták a bibliai tárgyak súlyát a tantervben, mivel „az egyetemes nyelvészeti tudományok igen sok újabb módszert és kutatási, elemzési szempontot nyújtanak a bibliai nyelvek eddig rejtett értékeinek a feltárásához”.³³

A Kollégium épületegyüttesének rekonstrukciós és korszerűsítési munkái 1967–1972 között³⁴ az oktatás szempontjából sok kényelmetlenséget jelentettek. A teológia helyiségeinek fele munkaterület volt, és sokszor a szerelési munkák miatt átmenetileg a szemináriumokban folytak az előadások. A teológiai internátus 1970-ben új otthonába költözött, a Kollégium főépületének földszintjére. Az internátusi szobák berendezését egy-egy egyházmegye adománya tette lehetővé.

A református gimnázium 1972-ben átköltözött a Péterfia utcai épületből a Református Kollégium hátsó udvarába, és ezzel szorosabb lett a teológia és a gimnázium együttműködése. Teológusok elkezdtek bibliaköröket vezetni és felkérés alapján közreműködtek a fiú- és a leányinternátus felügyelői szolgálatában.

1970. november 15-én elhunyt dr. Tóth Endre egyháztörténész professor,³⁵ aki mint a teológiai akadémiai korszak nyolc éven keresztül szolgáló első dékánja (1950/51–1957/58) nagy szerepet játszott az intézmény arculatának kialakításában. A Zsinati Tanács dr. Makkai Lászlót, a történettudományok doktorát választotta az egyháztörténeti tanszék professzorává, aki feladatát másodállásban végezte, megtartva főmunkatársi beosztását az MTA Történettudományi Intézetében.³⁶ Éppen ezért a Külön Igazgatótanács Elnöksége kinevezte Makkai mellé Csohány János kollégiumi levéltári csoportvezetőt tanársegédnek.³⁷

32 DRTA Jkv. 1968/69. január 30. IV. rendes ülés 89. szám.

33 Módis László: Dékáni jelentés 1968/69. 4. o.

34 A Zsinati Tanács a Debreceni Református Kollégium felújításáról, RE 24 (1972)/11, 241–243.

35 DRTA Jkv. 1970. december 2. III. rendes ülés 60. szám

36 DRTA Jkv. 1971. január 22. VI. rendes ülés 123. szám, április 30. VIII. rendes ülés 171. szám.

37 DRTA Jkv. 1971. április 30. VIII. rendes ülés 172. szám.

2. Lelkészhiány – egyházi munkatársak képzése

A hatvanas évek közepétől a tiszáninneri és a tiszántúli egyházkerületben is fokozatosan növekedett a lelkészhiány. A teológiai akadémiai korszakban eltelt 15 évben kibocsátott mintegy 500 segédlelkész, akiknek 98%-a okleveles lelkész lett, nem tudta pótolni a két világháború között kibocsátott nagy létszámú évfolyamokból nyugdíjba vonultak sorát. Mivel a lelkészutánpótlás terén pozitív elmozdulás évekig nem történt, a hetvenes években általánossá vált az exmisszió gyakorlata, amely azt jelentette, hogy azokat a hallgatókat, akik a hatodik szemeszter végén az alapvizsgát sikeresen letették, gyülekezeti lelkészi szolgálatra rendelte ki az illetékes püspök. Így a IV–V. évfolyam levelező képzésben végezte lelkészi teendői mellett a tanulást. A professzorok folyamatosan jelezték az egyházkormányzatnak, hogy ez a rendszer a kontraszelekció melegágya. Az 1971/72. tanév dékánja, dr. Czeglédy Sándor professzor a püspök jelenlétében mondta ki évről-évről beszédében: „Tanulmányi munkánkat továbbra is akadályozta az exmisszió szükségessé vált és mind jobban igénybe vett intézménye, amely azt jelentette, hogy a tanév folyamán hallgatóinknak körülbelül a negyedrésze akadémián kívüli szolgálatra volt kirendelve. Karunk ugyan igyekezett arra, hogy az így kirendeltekkel a tanulmányi kapcsolatot főleg az időnkénti konzultációk révén fenntartsa, de úgy látszik, még többet kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy akadémiánk tanulmányi színvonalát megőrizzük.” Ezért a Közös Igazgatótanács 1975-ben, a tanulmányi teljesítmények szinten tartása érdekében szabályrendeletet alkotott az exmittált teológiai akadémiai hallgatók tanulmányainak segítésére. A debreceni exmisszusok létszáma az 1975/76. tanévben érte el egyik csúcspontját, amikor 35 főre emelkedett a számuk, a másik tetőzés 1981/82-ben volt, amikor 40 teológus volt kirendelve gyülekezetbe.

Miközben az intézetben tartózkodó hallgatók száma csökkent, a tanári kar tevékenységi köre bővült, hiszen 1972. október 28-án megállapodást írt alá a református zsinat elnöksége és a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa arról, hogy a Magyarországi Református Egyház segítséget nyújt a szabadegyházak tag-egyházainak a magasabb szintű lelkészképzéshez. A záróvizsgára rendszeres konzultációkkal készültek a jelöltek. Az első alkalommal megtartott vizsgán kilenc jelölt vett részt.

Makkai László professzor debreceni jelenléte, aktivitása új lendületet hozott az intézmény életébe. 1972-ben megalakult – teológiai, egyháztörténeti és ökumenikus szakosztállyal – a Teológiai Doktorok Kollégiuma, amelynek főtítkára lett. Makkai igazgatása alatt jött létre a Kelet-közép-európai Reformáció Történetének Kutatóintézete és bekapcsolódott a Nemzetközi Kálvin-kutató Kongresszus munkájába. Kibővült a vendégelőadók köre, figyelve az interdiszciplinaritásra. Makkai dékánysága alatt (1981/82) diákszékház felépítését kezdeményezte a diákönkormányzat kérdéseiről.

A Zsinati Tanács 1972. szeptember 16-án Debrecenben tartott ülésén rendes tanárnak választotta ifj. dr. Bartha Tibort a bibliai teológia és bibliai segéd-tudo-

mányok tanszékére. A következő napokon zajlottak a kollégiumi rekonstrukciót lezáró ünnepek (1972. szeptember 17–18.). A Kollégium Oratóriumában nyolc vezető egyházi személyiség kapott díszdoktori címet 1972. szeptember 17-én: Richard Mahitsison Andriamanjato lelkész, Tananarive polgármestere; dr. Eugene Carson Blake lelkész, az Egyházak Világtanácsa főtitkára; Karl Halaski lelkész, a Németországi Református Szövetség főtitkára; Johannes helsinki metropolita; dr. Juhász István kolozsvári professzor; d. Káldy Zoltán evangélikus püspök; Nyikodim, Leningrád és Novgorod metropolitája; dr. Heinrich Hermann Puffert lelkész, az EVT Egyházközi Segélyosztálya európai referense.³⁸

A nagymértékű lelkészhiány és az országos fenntartású diakóniai intézményekben vállalt feladatok nagysága szükségessé tette, hogy az egyház vezetése újragondolja a nők teológiai képzésének és képesítésének, valamint egyházi szerepvállalásának kérdéskörét. Alig született meg az engedékenyebb határozat, hogy nagy szüksége van az egyháznak a nők diakóniai, adminisztratív és intézményi munkájára, az 1973/74. tanév első évfolyamában már látszott is az eredmény: a felvettek között 50–50% volt a nő- és férfig hallgatók aránya (13–13 fő). A tanári kar erre is tekintettel, az oktatási szempontok mellett a nevelési szempontokat és az internátusi teológusközösség ápolását is fontosnak tartotta. A Külön Igazgatótanács a teológiai hallgatók lelkigondozására felkérte és kinevezte Fekete Károly kabai lelkipásztort. A női hallgatók mellé pedig internátusi felügyelőnek választotta Dávidházy Gábornét, a gimnáziumi leányinternátus igazgatóját.

1975-ben elkészült az új tanulmányi szabályzat. A tanterv a hallgatók önálló tanulásra fordítható idejét azzal növelte, hogy csökkentette a heti óraszámot: az I–III. évfolyamon 25 órára, a IV–V. évfolyamon 23 órára. A legnagyobb mértékben a rendszeres teológiai és az egyháztörténeti órák száma csökkent, ugyanakkor jelentősen, 50%-kal növekedett a bibliai tudományok oktatásának órakerete. Az új tanulmányi szabályzat az ötvenes évek óta bevezetett ingyenes lelkészképzést módosította, azonban az anyagi nehézségek miatt egyetlen alkalmas jelöltet sem volt szabad elutasítani. Az új tanulmányi rendet kétéves próbaidőre vezették be, s a tapasztalatok alapján kívánták véglegesíteni, erre azonban nem került sor. Az új szabályzat szükségessé tette, hogy a tanári kar kidolgozza az internátus házirendjét.

A Református Kollégium vezetése és ifj. Bartha Tibor professzor között feszültség támadt különböző pedagógiai, szakmai és stílusbeli kérdések miatt, de főként az exmisszió fenntartása elleni tiltakozásból Bartha professzor kivált a tanári kar kötelékéből az 1975/76. tanév befejeztével. „Hét, Debrecenben eltöltött év után átkérte magát a Dunántúli Egyházkerületbe. A számára akkor nem megváltoztatható körülmények miatt önként feladva a hallgatók tanítását, gyülekezeti szolgálatot vállalt.”³⁹

38 Lásd RE 24 (1972)/11, 244–247.

39 Hanula Gergely–Vladár Gábor (szerk.): *Eulogia. Ünnepi kötet dr. Bartha Tibor 60. születésnapjára*, Budapest, 2004, 13.

Az üresedésben lévő általános vallástörténeti és bibliai segédtudományok tanszékére 1976. szeptember 1-jei hatállyal dr. Pásztor János szentendrei lelkész választotta meg a Zsinati Tanács, aki korábban közel hat évig volt Kenyában missziói kiküldetésben. A Magyarországi Református Egyház megbízásából a kenyai egyesült presbiteri egyház limurui Szent Pál Teológiai Akadémiáján teljesített teológiai tanári szolgálatot.

A Keresztyén Békekonferencia, a Leuenbergi Dokumentumot elfogadó Európai Egyházak Konferenciája és az Oberwarti Konferencia üléseinek hatására megélénkültek a környező országok protestánsaival a kapcsolatok, így ezen belül új tere támadt a határon túli református egyháztestekkel való kapcsolatoknak. Itthon az állam egyházpolitikája viszonylagos enyhülésének, árnyaltabbá válásának is egyre több jele mutatkozott, s a nemzetközi légkör javulásával lehetővé vált a külföldi vendéghallgatók fogadása, illetve beindulhatott az egyházi munkatársak két új képzési formája is.

Az 1976/77. tanévben vendéghallgatók jelentek meg Debrecenben. Egy-egy felvidéki és délvidéki ösztöndíjas teológus mellett volt két ausztráliai magyar református hallgató is. Ettől kezdve megszokottá vált, hogy – ha megszakításokkal is, de – a protestáns testvéregyházakból vagy a tágabb ökumenikus kapcsolatok révén Hollandiából, Svájcban, Jugoszláviából, Csehszlovákiából, Romániából, Kenyából, Németországból, az Egyesült Államokból is jöttek diákok.

Az egyházi közvélemény az 1970-es évek közepén fogalmazta meg, hogy égetően szükség van az egyházi munkatársak képzésére, a szeretetszolgálati intézmények munkásait nevelő diakónusképzésre. A Zsinati Tanács 1976 januárjában indította el a Debreceni Teológiai Akadémia keretében a szeretetszolgálati intézmények munkásainak kiképzését. A Diakónusképző Intézetben a képzés hároméves volt. A diakóniai intézményekben végzett gyakorlatok közben az elméleti felkészítést a teológiai akadémia professzorai és felkért lelképásztorok végezték.

Szintén hosszú ideig váratott magára a levelező oktatás bevezetése. A Zsinati Tanács 1979. január 1-től indította el a hatszemeszteres képzést, amely záróvizsgálával ért véget. A jelöltek a képzés alatt folytatták polgári foglalkozásukat. Az életkorhoz nem kötött oktatásban megszerzett végbizonyítvány után a jó eredményt elérők kérhették tanulmányaik folytatását és elvégezhették a IV. és V. évfolyamot, amely után lelkészi vizsgára is állhattak. Az 1978/79. tanévben indult meg a levelező tagozat 47 fővel. A tanfolyam titkára kezdetben Szathmáry Sándor debreceni lelkész volt, majd a dékáni hivatal látta el a feladatokat. A kar tagjain kívül még Sepsy Károly orgonista-lelkész és Achs Károly mezőtúri lelkész tanítottak. Levelezős akadémiai hallgatók először 1984 őszén tettek első lelkészképesítő vizsgát.

A református teológiákon mind a nappali, mind a levelező oktatásban növekedett a nőhallgatók száma (a debreceni akadémiaán az 1980/81-es tanévben a levelező tagozat hallgatóinak közel 60%-a nő volt). A nők a református teológiai akadémiaikon az 1967. évi egyházi törvény értelmében már teljes lelkészi képesítést szerezhettek, de csak beosztott lelkészek lehettek, esketést, konfirmálást, temetést nem végezhettek, majd az 1981. évi zsinaton hozott egyházi törvény lehe-

tővé tette számukra a teljes jogú egyházi szolgálat végzését. Ennek a folyamatnak teoretikusa és munkálója volt Lenkeyné Semsey Klára, aki 1978 decemberében kapta meg első női teológiai professzorként kinevezését a Debreceni Teológiai Akadémia Újszövetségi Tanszékére. Elődjét, dr. Varga Zsigmond professzort a Zsinat és a Közös Igazgatótanács elnöksége – 1978. szeptember 18-án benyújtott saját kérésére, tekintettel egészségi állapotára, továbbá annak érdekében, hogy tudományszakában elmélyültebb munkát folytathasson – kutatóprofesszorrá minősítette át.

Dr. Kocsis Elemér rendszeres teológiai professzor kollégiumi főigazgatóvá történt kinevezése miatt, megnövekedett feladataira tekintettel kérte és kapta segítségül 1979. október 1-jétől Bölcskei Gusztáv téglási lelkészt tanársegédnek a rendszeres teológiai tanszékre.

Az 1970-es, 1980-as évek a dialógus korszak egyházpolitikai kiszélesedését hozták, amelyekben részt vettek a teológiai tanárok is: ortodox-protestáns dialógus, marxista-keresztyén párbeszéd, református-izraelita dialógus. Ahogyan a dialógusok is, úgy az emblemikus ünnepi események is a hazai látszólagos vallásszabadság demonstrálását szolgálták. Ilyen volt több díszdoktorrá fogadás, mint Billy Graham világhírű amerikai baptista evangelizátor (1981. január 9.), vagy dr. Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója díszdoktorrá fogadása (1982. december 21.). Oscar Cullmann professzor is megkapta a *honoris causa* címet, de betegsége miatt nem tudott eljönni.

1983 decemberében nyugalomba vonult dr. Czeglédy Sándor, aki a gyakorlati teológiai tanszék professzora volt és a 20. századi magyar teológiai tudományosság legendás alakja. Czeglédy Sándor távoztával végérvényesen lezárult egy jelentős teológiatörténeti korszak, hiszen ő még olyanoktól tanult, akik a Barth előtti protestáns modernizmus, a liberális és vallástudományi szemléletű teológiai irányzat képviselői voltak, s mesterei kezei közül kinőve teológussá érésének ideje egybeesett a „barthi fordulattal”, hogy tanító és alkotómunkája során a Kijelentés feltétele alá helyezze saját életét, teológus egzisztenciáját és reformátusságunk döntő kérdéseit.

Czeglédy professzor utóda dr. Pásztor János lett. A régi általános vallástörténeti és bibliai segédtudományok tanszékét a Külön Igazgatótanács elnöksége vallástudományi tanszékké minősítette át, amelynek fő feladata lett a dialógus folytatása különböző vallásokkal és világvallásokkal. Erre a tanszékre a kar dr. Makkai László professzort választotta meg, az egyik egyháztörténeti tanszék átminősítésével. Új tárgyként vezették be a patrisztikát, amelyet Fekete Csaba főkönyvtáros adott le. Ettől az évtől kezdte meg a pszichológia tárgy oktatását Szabó Csaba idegklinikai pszichológus.

A levelező tagozaton két új munkatársat alkalmaztak. Molnár Mihály átvette a levelező tagozat igazgatását, az oktatásba pedig Lenkey István is bekapcsolódott. A férfihallgatók lelkigondozására Derencsényi István kapott megbízást a Külön Igazgatótanács elnökségétől, a nőkhöz pedig Lenkeyné Semsey Klára professzornőt kérték fel.

Az 1980-as évek új jelensége volt, hogy a teológiai hallgatókat – az egyetemi előfelvételsekhez hasonlóan – az I. év előtt, vagy I. év után behívták katonai szolgálatra. 1966 novemberében előfordult, hogy öt elsőéves hallgatót is behívtak, majd közülük ketten később visszatérhettek. A behívásokat néhány év múlva megszüntették, hogy ezúttal újra felelevenítsék. A behívottak létszáma az 1980-as években egy-egy évfolyam esetében meghaladhatta a húsz főt, de ritkán ment tíz fő alá. A teológusok elosztva kerültek a kijelölt laktanyákba (Lenti és Marcali, majd Hódmezővásárhely és Cegléd), ahol ökumenikus közösséget alkottak, és előbb másfél, később egy évet töltöttek szolgálatban, ami végül lerövidült a kiképzési időszakra, s a rendszerváltással meg is szűnt.

Bartha Tibor püspök nem sokkal nyugdíjba vonulása előtt kezdeményezte a teológiai képzés reformját.⁴⁰ A zsinat elé 1984. november 14-én terjesztette be a tervezetet. A zsinat úgy határozott, hogy az előterjesztést „felülvizsgálat és további kimunkálás céljából” a Doktorok Kollégiumának adja át. A tervezettel kapcsolatban a püspök mintegy félszáz lelkipásztor véleményét is kikérte, és azokat figyelembe véve 1985. augusztus 26-án tett előterjesztést a Doktorok Kollégiumának „a jövőző lelkészeinek képzéséről”. A további munkálatokról nincsenek ismereteink, de az bizonyos, hogy az 1980-as évek végéig a tanulmányi rend nem módosult.

Az 1986 decemberében nyugdíjba vonult Bartha püspök után kiírt püspök-választás és püspökváltás időszakában jelentős személyi változás történt több tanszéken is. Dr. Jánossy Imre professzor⁴¹ már 1986. június 30-án megvált a teológiai akadémiaától és véglegesen nyugdíjba ment. A püspöknek megválasztott dr. Kocsis Elemér 1987. szeptember 1-jén mondott le állásáról. Utóda dr. Gaál Botond főigazgató lett. Az etikai és társadalomtudományi tanszékre a teológiai feladatai mellett időközben gimnáziumi vallástanárnak kinevezett Bölcskei Gusztávot⁴² választották meg helyettes tanárnak.

Közben 1988 nyarán dr. Pásztor János a Budapest-Budafoki Református Egyházközség lelkipásztora lett, akinek utódául a gyakorlati teológiai tanszékre dr. Fekete Károly nyírségi esperest, korábbi kabai lelkipásztort hívták meg. Az új professzor Debrecenbe költözéséig, 1992-ig előbb dr. Czeglédy Sándor ny. professzor és dr. Rózsai Tivadar ny. vallástanár, majd Bodó Sára adjunktus segítette a tanszéki munkát.

Hosszú idő után az 1988-ban végzett évfolyam volt az a csoport, amelynek már nem volt része az exmisszióban és egész tanpályája alatt részt vehetett az előadásokon. A megnövekedett létszám (110 fő) új internátusi szobák bevonását tette szükségessé, és nagy gondot jelentett a szemináriumi könyvtárak könyvbesszerzése, modern szakirodalommal történő ellátása is, de mégis jelentős változás volt, hogy a lelkészképzés visszatért a régi medrébe. Ez jelképes ajándék volt az

40 Vö. RE 37 (1985)/1, 3–5.

41 Jánossy Imre 1988 februárjában hunyt el.

42 Bölcskei Gusztáv az 1987/88. tanév második felét Zürichben töltötte tanulmányúton, hogy elkészítse doktori disszertációját Artur Rich gazdaságetikájáról.

1988-as esztendőre, amely a Református Kollégium és a Teológiai Akadémia számára is a 450. jubileumi tanév volt, amelyen tizennégy neves egyházi személyiség kapott díszdoktori címet: dr. Alan Boesak, dr. Arthur Schneier, dr. Thomas F. Torrance, dr. Cornelius Augustijn, dr. Henri W. de Knijff, dr. Gottfried Wilhelm Locher, dr. Helmut Fritzsche, dr. Thomas W. Gillespie, dr. Ako Haarbeck, dr. Horst Echnach, dr. Karl-Wilhelm Gattwinkel, dr. Nagy Gyula, dr. Újszászy Kálmán és dr. Gálfy Zoltán. Mivel a Kollégium jubileumi ünnepségére nem tudott eljönni Alexij, Leningrád és Novgorod metropolitája, ezért őt 1989. június 22-én, az évvárón avatták díszdoktorrá.

Az 1988/89. tanévben örvendetes gond volt a 138 hallgató internátusi elhelyezése. Az 1962–1972 közötti kollégiumi felújítás idején az akadémiai internátus mindössze 75 főre készült. Azóta háromszor is sor került bővítésre, de a hallgatók elhelyezésére néhány évig igénybe kellett venni externátus céljára a Debrecen-Szabadságtelepi Egyházközség parókiáját.

Nagy veszteség érte a teológiát 1989. december 1-jén, mert hirtelen meghalt Makkai László professzor, akadémikus, aki sajátos jelenség volt a debreceni Kollégiumban, és tudományos életműve széles körben aratott elismerést. Átmeneti-leg Lőrincz Zoltán tanársegéd tartotta az órákat.

Az 1989-es fordulat, illetve az 1990. évi áprilisi szabad választások lehetővé tették, hogy a teológiai akadémiák is államilag elismert és finanszírozott, egyetemi besorolású intézmények legyenek. Megnyílt a gyülekezeti és az iskolai hitoktatás lehetősége is, de hiányoztak a megfelelő felkészültségű és kellő számú szakemberek. Ezek a külső, politikai változások intézményen belül is konkrétan lecsapódtak: megélenkült a teológiai képzés átalakításáról szóló gondolkodás; megjelent a speciálkollégiumként felvehető tárgyak sora; a katonai szolgálatot kiválthatta a nem fegyveres, egészségügyi szolgálat; elindult a határon túli kapcsolatok keresése, máris érkezett két kárpátaljai hallgató, nyolcan jöttek Erdélyből áttelepültek és/vagy menekültek, egy jugoszláviai és egy német szövetségi köztársasági hallgató kezdte meg tanulmányait; 1990. szeptember 21–22-én, Budapesten 45 év szünet után újraalakult a Coetus Theologorum, a református teológiai tanárok munkaközössége (Budapest, Debrecen, Kolozsvár); megkezdődött a debreceni felsőoktatási intézmények új kapcsolatának kimunkálása, a Debreceni Universitas megalapítása (1991. június 22.), amelynek a teológia is alapító tagja volt. A teológiát Gaál Botond prodekan képviselte a tárgyalásokon. Hamar kialakult a speciálkollégiumok kölcsönös ajánlása és látogatása, illetve az áthallgatás rendszerének lehetővé tétele. Elindult az egyetemi istentiszteletek sora a Kossuth Lajos Tudományegyetem K/3-as előadótermében hetente. Új ösztöndíjrendszer lépett életbe. A tanári kar az újra megnyílt Sárospataki Református Gimnázium miatt Sárospatakra kihelyezett kari ülést tartott, hogy díszdoktori címet adományozzon a Sárospataki Kollégiumért oly sokat tett M. Eugene Osterhaven professzornak és dr. Bertalan Imre amerikai református püspöknek.

A megváltozott helyzet a hallgatói létszámban is megmutatkozott, hiszen 1990/91-ben 196 hallgató kezdte meg a tanévet. Egyrészt a megnövekedett létszám, a kevés tanterem, valamint az ugyancsak kevés hangszer miatt, másrészt

az intenzív kántorképzésre tekintettel a tanári kar úgy döntött, hogy a hangszeres zene fakultatív tárgy lesz.

A reggeli áhítatok helyett a tanári kar a déli könyörgést rendelte el. Az időszerű kérdések heti megbeszélésére a hétfő esti fórum szolgált.

A megüresedett vallástudományi tanszékre pályázatot hirdetett a teológia. Négy pályázó közül Vladár Gábor soproni református lelkészt választották meg. Eredetileg egy esztendőre jött volna vendégelőadónak dr. Bütösi János ny. amerikai püspök, aki azonban évekig maradt vendégprofesszornak, annál is inkább, mert 1991 márciusában meghalt Szabó László Ambrus, az ökumenika tanszék professzora, így a tanszék profilja átformálásának feladata is Bütösi professzorra hárult, aki missziói és felekezettudományi irányt szabott a tanszéki munkának.

A gyakorlati teológiai tanszékre Bodó Sára került adjunktusi beosztásban a Nagytemplomból, aki Hollandiában volt ösztöndíjas, és különösen is a holland valláspedagógia eredményeit vizsgálta. A kampeni Katechetikai Centrum mintájára 1992-ben létrehozta a gyakorlati teológiai tanszék mellett Debrecenben is a Katechetikai Központot a lelkészjelöltek, hitoktatók és vallástanárok modern, gyakorlati kiképzésének elősegítésére.

Aktív missziói mozgásra nyílt lehetőség a teológusok között bel- és külföldön egyaránt. Bölskei Gusztáv professzor vezetésével egy tízfős teológiai küldöttség járt Kampenben. Bütösi János Erdélybe vitt egy csoportot, Kárpátaljára pedig Lenkeyné dékán asszony.

Az 1990/91. tanévtől fokozatosan bővült a szak- és képzési kínálat.

A gyülekezetek kérésére katechétaképzés indult a teológián levelező tagozaton, 120 fő volt a felvettek száma. A tanári kar tagjain kívül még Szász Barnabás, Derencsényi István és Derencsényiné Csukás Judit debreceni lelkészek is tanítottak. 1991/92. évtől indult a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán a tanító-református hitoktató szak, a következő tanévben pedig a Hajdúböszörményi Óvóképző Intézetben indult hitoktató szak. Az 1992/93. tanévvel kezdte meg munkáját a DRTA Szegedre kihelyezett vallástanári tanszéke, együttműködésben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolával, majd bővítve a kapcsolatokat a JATE-val és az Orvostudományi Egyetemmel. A tanszék vezetője dr. Bartha Tibor Szeged-Kálvin téri lelkész, kutatóprofesszor lett.⁴³ Dr. Forgon Pál, a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke szakelőadókat kért a beregszászi katechétaképző tanfolyamra 1990-től. A tanári kar tagjai évekig felváltva jártak óraadóként Kárpátaljára. 1993-ban például 27 hallgató tett sikeres záróvizsgát.

A megnövekedett feladatokhoz szükséges volt az oktatói testület megerősítése. Ifj. Fekete Károly adjunktus főállásba került és lemondott nagytemplomi beosztott lelkészi állásáról.⁴⁴ Sepsy Károly helyett Berkesi Sándor Kántus-kar-nagy lett a teológia énektanára. Jos Colijn holland lekipásztor egyháza küldötteként érkezett oktatni és kutatni. 1992 és 1994 között segített az egyháztörténet-oktatásban, a nyelvoktatásban és a kárpátaljai missziói munkában. Adorján Ist-

43 DRTA Jkv. 1992. november 25. III. rendes ülés 54/a szám.

44 DRTA Jkv. 1992. szeptember 23. II. rendes ülés 19. szám.

ván lelkész adminisztráció és pénzügyi vezetés speciálkollégiumot vezetett éven át.

A Hatvani Istváni Teológiai Kutatóközpont megalakulásának alkalmából volt 1993. július 9–10-én az első Tudomány és teológia interdiszciplináris konferencia, amely ezt követően dr. Gaál Botond professzor szervezésében sorozattá fejlődött.

A zsinati Külügyi Osztály hagyományos ösztöndíj-lehetőségei mellett jól működő kétoldalú nemzetközi kapcsolatok alakultak szerződéses formában Austin (USA) és Kampen (Hollandia) teológiai fakultásaival, megállapodásos formában a washingtoni Wesley Seminary-val (USA), illetve később, Hézser Gábor tiszteletbeli tanársága révén a németországi Bethel-Bielefeld Egyetemével.

Dr. Fekete Károly második dékáni évében, 1994. április 15-i hatállyal lemondott dékáni tisztségéről, mert a Szegedre kihelyezett vallásanári tanszék vezetője, dr. Bartha Tibor professzor feljelentette a tiszántúli egyházkerületnél. Bartha professzor ugyanis több hallgatói normatívát követelt, mint ami megillette volna a tanszéket. Az egyházkerületi tényfeltáró bizottság 1994 őszén dr. Bartha Tibor professzor keresetével kapcsolatban megállapította: „a jelentés bizonyítja, hogy dr. Fekete Károly professzor úr az elmúlt évi dékánsága idején ellene felhozott vádakban vétlen”.⁴⁵

1994. április 16-tól az Igazgatótanács Gaál Botondot bízta meg a dékáni teendőkkel. Elkészült és jóváhagyásra került az akkreditációs elvárásoknak megfelelő Doktori és Habilitációs Szabályzat.

Az Igazgatótanács 1995. május 1-től felmentette Csohány János professzort,⁴⁶ és a tényleges nyugdíjkorhatár eléréséig kutatóprofesszori feladatok ellátásával bízta meg. A megüresedett állásra dr. Hörcsik Richárd lekipásztort, a történettudományok kandidátusát hívta meg a tanári kar.⁴⁷ A közbeeső hónapokban dr. Barcza József kutatóprofesszor látta el az egyháztörténeti tanszék vezetését.

A vallástörténeti tanszék vezetésében is váltás volt, mert 1995. augusztus 1-jei hatállyal lemondott tanári állásáról Vladár Gábor.⁴⁸ A tanév során megbízott tanszékvezetőként látta el a vallástörténeti tanszék óráit Marjovszky Tibor,⁴⁹ akit 1996. május 12-én véglegesített az igazgatótanács.

Az 1995/96. tanévben az oktatási minisztérium rendelkezése szerint az állami felsőoktatáshoz hasonlóan a teológia is arra kényszerült, hogy szemeszterenként havi 2000 forintos tandíjat vezessen be. Ezzel lezárult az a négy évtizedig tartó korszak, amelyik legalábbis elméletben ingyenes lelkészképzést folytatott. Ennek a változásnak a hatására tért vissza a tanári kar ahhoz az évszázados gyakorlathoz, hogy a legációk adományok teljes összege újra a diákokat illette, amely enyhíti anyagi gondjaikat.

45 DRTA Jkv. 1994. október 26. III. rendes ülés 38/c. szám.

46 DRTA Jkv. 1995. április 26. VII. rendes ülés 112. szám, Kollégiumi Igazgatótanács 1995. április 6-án kelt jkv-e 26/1995. sz. határozat.

47 DRTA Jkv. 1995. június 20. IX. rendes ülés 153. szám.

48 DRTA Jkv. 1995. augusztus 10. rendkívüli ülés 2. szám.

49 DRTA Jkv. 1995. augusztus 10. rendkívüli ülés 3. szám.

1996 nyarán megszületett a felsőoktatási törvény módosítása. A Parlament elfogadta a névmódosítási javaslatot, így a teológia hivatalos neve: Debreceni Református Hittudományi Egyetem (DRHE).

A névváltozás mellett személyi változások is történtek. A gyakorlati teológiai tanszék éléről dr. Fekete Károly 1996. július 1-jén nyugdíjba vonult, helyére az 1995-ben Kolozsváron doktori címet szerzett ifj. dr. Fekete Károly kapott megbízást. Az ószövetségi tanszéken szeptember 1-jétől Kustár Zoltán kapott tanársegédi kinevezést.

Az 1996/97-es esztendő három jelentős esemény határozta meg: az egyházkerületi választások, az akkreditáció és a Debreceni Egyetemi Szövetséghez való csatlakozási szándék megerősítése. A lelkészképzés terén elkezdődött a szükséges változtatások előkészítése. A tanév közben dr. Bölcskei Gusztávot püspökké választották. Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára prodékán megbízott dékánna lépett elő. A szociáletikai tanszéken Fazakas Sándor doktorandusz, a Kölcsey Református Tanítóképző Főiskola óraadó tanára tartotta az előadásokat.

Az országosan elrendelt PhD-átminősítések érdekében az egyházi egyetemeken is rendezni kellett a tanári karok tagjainak minősítettségét. Ezért a MAB nemzetközi összetételű ad hoc bizottságot küldött ki, amely 1997. február 8-án áttekintette a DRHE tanárainak tudományos minősítésével és munkásságával kapcsolatos dokumentumokat. A dr. Bencze Lóránt, az Egyházi és Felekezeti Egyetemek és Főiskolák Kollégiumának elnöke vezette bizottság tagjai voltak: dr. Eberhard Busch teológiai professzor (Göttingen), dr. Kocsis Elemér ny. egyetemi tanár, ny. püspök, dr. Kubinyi András egyetemi tanár (ELTE, MTA Egyháztörténeti Bizottság elnöke), dr. Marc Lienhard professzor (Strassbourg), dr. Ritoók Magda pszichológus (ELTE). A bizottság jelentése alapján a MAB 1997. február 28-i plénumán a debreceni teológiai tanárok doktori fokozatát PhD-vá minősítette (1997/1/IV/1. sz. határozat) és elismerte Bölcskei Gusztáv, ifj. Fekete Károly, Gaál Botond, Karasszon Dezső és Lenkeyné Semsey Klára képesítését. Közben elkészült és benyújtásra került az intézményi akkreditáció anyaga. Az Egyetemi Szövetséghez való csatlakozás szándéknyilatkozatának aláírása 1996 őszén történt meg.

3. A teológiai oktatás átalakulása

Az 1990-es évek során a magyar felsőoktatásban gyors és mélyreható változások következtek be, amelyek visszahatottak a Debreceni Református Hittudományi Egyetem (DRHE) életére is. Az 1993-tól érlelődő oktatási reform 1997-ben kapott új lendületet és lépésről lépésre formálta át a debreceni teológiai képzés egészét.

A Magyar Akkreditációs Bizottsághoz (MAB) 1997 júniusában küldte be az intézmény a vizsgálati anyagot. A Látogató Bizottság 1997 őszén a teológiai képzést és a hitoktató képzést „erős” minősítéssel már az első körben jóváhagyta, míg

a vallástanár szakot a közbülső eljárás lefolytatása után 2001-ben akkreditálták szintén „erős” minősítéssel.

A felsőoktatásban végbement egyetemi integráció első lépcsőjében a DRHE alapító tagja volt az 1998/99-es tanévben a Debreceni Egyetemi Szövetségnek (DESZ), amely a Debreceni Universitas Egyesülés eszméjét vitte tovább. Az Országgyűlés integrációs törvénymódosítása után, 2000. január 1-jei hatállyal megalkult a Debreceni Egyetem (DE), amelynek a hiányzó törvényi feltételek következtében a Hittudományi Egyetem nem vált karává, de a tudományos együttműködés töretlen folytatása érdekében társulási szerződést kötött a DRHE és a DE.

Az oktatási miniszter az 1999/2000. tanévtől hivatalosan is 12 szemeszteres képzésnek ismerte el a DRHE-n folyó lelkészképzést, és ennek megfelelően 12 szemeszterre terjesztette ki a normatív állami támogatást is. Ezzel a nagy horderejű döntéssel megindulhatott az a többszörös haszonnal járó folyamat, amelynek keretében kiépült a Tiszántúl gyakorló-gyülekezeteinek hálózata. Így még erőteljesebben megjelent a teológiai képzés gyakorlati-gyülekezeti jellege. A hatodik év célja az lett, hogy az önálló lelkipásztori munka megkezdése előtt minden teológus-lelkész szakos hallgató egy kettős tutori rendszer (teológiai tanárok + szakoktató lelkészek) segítségével és ellenőrzésével, valóságos gyülekezeti közegben, huzamosabb ideig, felelősen végezzenek lelkészi tevékenységet. Az ilyen struktúrában eltelt évek meggyőzően bizonyították, hogy a hallgatók kiforrottabb lelkipásztori személyiséggel állnak be az önálló lelkészi szolgálatba. A szakoktatók speciális továbbképzést kaptak külföldi mintákat is szem előtt tartva (Svájc, Németország), a hallgatóknak kötelező konzultációkra kell járniuk. A 12. szemeszterben a gyakorló gyülekezetben vizsga-istentisztelettel zárul minden hallgató homiletikai és liturgikai felkészülése, ez is feltétele lett a záróvizsgára állásnak.

A hatodév bevezetésével párhuzamosan 10 szemeszteres teológus szakkal és különböző betétlapos képzésekkel (egyházművészet, szövegtudomány és hermeneutika) bővült a képzési kínálat. Hosszabb előkészítő munka eredményeként született meg a *pasztorálpszichológia szakirányú továbbképzés*, amely a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézete és a Betheli Lelkigondozói Intézet közreműködésével valósult meg.

Szintén a Debreceni Egyetemmel közös képzésben valósult meg egy zárt beiskolázású *pedagógiai képzés lelkipásztoroknak* a neveléstudományi tanszék segítségével.

A Debreceni Egyetemmel kötött társulási szerződésben rögzített párhuzamos képzési és áthallgatási lehetőségek megkönnyítésére bevezetésre került a kreditrendszer és megvalósult a hozzá kapcsolódó tantervi reform.

A Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűlésének határozatát végrehajtva a 2002/03-as tanévben elindult a Debreceni Egyetem illetékes tanszékeinek segítségével a *vallástanárok képzése*. A Szegedre kihelyezett vallástanári tanszék munkája ettől a székhelyen folyó képzéssel párhuzamosan folytatódott. A két helyszínen folyó képzés javította a szak regionális elérhetőségét.

Mivel a MRE Zsinata a pasztorálpszichológia szak mellett elfogadta az *egyházi szervezetfejlesztő szakirányú továbbképzés* képesítési követelményét is, újabb szín jelent meg 2003-ban az egyetem képzési palettáján.

A teológiai tudományosság színvonalának emelésére több tanszék mellett kutatóintézet jött létre a tudományos utánpótlás és lelkésztovábbképzés segítésére. A 2000. évig létrejött kutatóintézetek: Katechetikai Központ, Reformációkutató Intézet, Szociáletikai Intézet, Sepphoris Kutatóintézet, Hatvani István Kutatóközpont.

Doktoranduszképzés: A tanári kar doktori fokozattal rendelkező tagjainak PhD-átminősítése után 1997 júliusában elkészült az új doktori program (ODHT-elfogadás: 1997. december 19.). Az új Doktori Tanács az 1964–1997 között summa cum laude és magna cum laude eredménnyel szerzett doktori fokozatokat 1997. december 29-én tartott ülésén számba vette és megállapította, hogy a 28 érintett közül 6 fő nem kívánt élni a lehetőséggel és 1 fő nem jelzett vissza, átminősítését kérte 21 fő. A Doktori Tanács egy kérelmet utasított el, és 20 fő átminősítését hajtotta végre.

A nappali tagozatos doktoranduszképzés 1999 őszén indult meg a DRHE-en. Az újabb törvényi szabályozásnak is eleget téve 2001-ben elindult a DRHE Doktori Iskolája.

PhD-fokozatot szereztek 1997–2003 között: (1998) Dienes Dénes, Gacsályi Gábor, Pótor Imre, Győri István, Kádár Zsolt, Kun Mária; (1999) Fazakas Sándor, Molnár János, Sándor Endre; (2001) Hodossy-Takács Előd, Békefy Lajos, Bodó Sára, Kádár Péter; (2002) ifj. Karasszon Dezső; (2003) Kocsev Miklós. – *Habilitációs vizsgát tettek:* (2001) dr. Németh Dávid (Budapest KGRE); (2002) dr. Frank Sawyer (Sárospatak); (2003) dr. Dienes Dénes (Sárospatak), dr. Anna Maria Kool (Pápa). – *Díszdoktori címet kaptak:* (1997) dr. Szabó István tb. amerikai püspök; (2000) a Debreceni Református Kollégium Diákjainak I. Világtalálkozója alkalmából: dr. Dankó Imre c. egyetemi tanár, Gárdonyi Zsolt zeneszerző-orgonaművész (Würzburg), dr. Kozma Zsolt teológiai professzor (Kolozsvár), dr. Kiss Tihamér László pszichológus, egyetemi magántanár, dr. Kocsis Elemér ny. püspök, dr. Mészáros István tiszáninnyi püspök és dr. Rácz István történész, egyetemi tanár; (2002) dr. Jong-Wha Park a Koreai Köztársaságbeli Presbiteriánus Egyház volt főtitkára, dr. Sung-Kuh Chung a Koreai Kálvin-tanulmányi Intézet igazgatója.

Újabb együttműködési megállapodások: 1997. szeptember 5-én együttműködési megállapodást kötött a DRHE a debreceni Kenézy Gyula Kórház-Rendelőintézzel a poimenika tantárgy lelkigondozói gyakorlatainak intézményesítésére, amelynek alapján a Kenézy-kórház a DRHE oktató kórháza lett; 2000 júniusában került sor a Debreceni Egyetemmel kötött társulási szerződés aláírására; 2000 júliusától együttműködési megállapodást kötött a budapesti Protestáns Missziói Intézet és a DRHE; 2001 szeptemberétől együttműködési szerződés adott keretet a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolához való viszonynak.

Alapítványok segítik a diákok és a tanszékek tudományos munkáját: Bütösi Misztó Alapítvány, Dr. Rózsai Tivadar Alapítvány, Szegi Piroska Emlékalapítvány, Dr. Felsőöry Attila Emlékalapítvány, A Debreceni Lelkészképzésért Közhasznú Alapítvány, Böszörményi Alapítvány, D. Dr. Harsányi András Alapítvány.

A tanári kar tagjainak hosszabb külföldi tanulmányútjai 1997–2002 között: A debreceni tanári karban ezekben az években generációváltás zajlott. Több oktató töltött hosszabb időt kutatási céllal külföldön: Balog Margit 1997. szeptember–1998. június: Zürich, 2002 nyara: Kampen és Zürich; dr. Kustár Zoltán 1998. augusztus–október: közel-keleti tanulmányút, 2001. Halle; dr. Hodossy-Takács Előd 1998 nyara és 2001: Jordánia; dr. Gaál Botond 1999. július–november: Princeton; dr. Marjovszky Tibor 2000/01. Zürich; dr. Bodó Sára 2000/01. Lipcse; dr. Fekete Károly 2002 tavasza Lipcse; Kodácsy Tamás 2000. Oxford, 2001/02. Zürich; dr. Fazakas Sándor 2000. október–november: Kampen, 2002. október–december: Münster.

A DRHE rendezésében tartott jelentősebb tudományos ülések: 1997 nyara: Coetus Theologorum ülés Csengerben; 1997. Protestantizmus – Humanizmus teológiai fórum; 1997. Pákozdy László Emléknapi; 1999. november 12. és november 19. Tóth Endre egyháztörténész professzor születésének centenáriuma alkalmából közös ikerkonferencia Pápán és Debrecenben; 2000. március 10–13. Református Teológiák Hallgatóinak Találkozója Debrecenben; 2000. május 26. Tudomány és teológia konferencia IV.; 2000. június 10. Szellemi örökségünk konferencia; 2001. február 11. Ökumenikus szimpózium a gályarabok kiszabadulásának 325. évfordulója alkalmából; 2001. október 23–27. Lelkipásztorkodás és professzionális (Kampen–Debrecen konferencia Berekszentmiklóson); 2001. november 6. Tudomány és teológia konferencia V.; 2002. július 3–17. Tanári konferencia Locarnóban; 2002. július 22–27. Coetus Theologorum ülés Debrecenben.

Nyugalomba vonulások: Dr. Bütösi János ny. amerikai püspök 1998. szeptember 15-ével lemondott a missziológiai és felekezettudományi tanszék vezetéséről és visszatért az Amerikai Egyesült Államokba. Dr. Karasszon Dezső tanszékvezető professzor 2000. február 1-jén vonult nyugállományba.

Hallgatói létszámok alakulása 1997–2000 között

	Debreceni létszám	Záróvizsga		Szeged	Pasztorálpszichológia
		I.	II.		
1997	170	34	30	79	–
1998	163	24	33	124	–
1999	174	43	24	126	–
2000	175	34	34	156	19

A Debreceni Református Teológiai Akadémia 1950 után is közvetlen és kölcsönös kapcsolatban maradt a Debreceni Egyetem jogelőd szakegyetemével. Fokozatos testületeinek vezetői mindenkor magas szintű kapcsolatot ápoltak egymással. Mindez alapja volt annak a folyamatnak, amely elősegítette a Debreceni

Universitas Egyesülés, majd a Debreceni Egyetemi Szövetség megalakulását és a DRHE társult tagságáról szóló együttműködési megállapodás aláírását, tartalommal való megtöltését és folyamatos gondozását.

Az 1950–2000 közötti évtizedekben is az jellemezte a debreceni teológiai oktatást, hogy törekedett a lelkészképzés elméleti-tudományos jellegének és gyakorlatorientált gyülekezetszerűségének az összehangolására, a bibliai hitvallásos jelleg megőrzésére és az ökumenikus nyitottságra, valamint a keresztyén értékek interdiszciplináris továbbadására.

4. Kitekintés

Az elmúlt két évtized történéseire időbeli távlatok híján részletesen nem térünk ki, a DRHE történetének két igen fontos eseményére azonban jelzésszerűen utalnunk kell, hiszen ezek várhatóan hosszú távon befolyásolni fogják az intézmény életét.

A Tiszántúli Református Egyházkerület Tanácsának határozata szerint az 1992 nyarán egyházi fenntartásba visszakerült Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola 2011. szeptember 1-jén egyesült a Debreceni Református Hittudományi Egyetemmel. Az integráció folyamata az állami és egyházi felsőoktatási törvényeknek megfelelően zajlott le, így a hallgatók jogsérelmet nem szenvedtek. Az integrált egyetemen ma két intézet működik: a Teológiai Intézet és a Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet.

A Debreceni Református Kollégium 2013-ban ünnepelte fennállásának 475. évfordulóját. Ebből az alkalomból Magyarország kormánya hathatós támogatásával megkezdődött a Kollégium épületeinek modernizációja. A munkálatok a reformáció 500. évfordulójára, 2017-ben fejeződtek be, melynek nyomán a Hittudományi Egyetem két intézete az Ókollégium épületében nyert elhelyezést, valamint internátusai is megújultak.

